

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 930.2(477)

Олександр Филипчук

Перечитуючи Іоанна Скілицю: хто був Сфенг – брат Володимира Святого?

Зосередження дослідницької практики у сучасній історіографії Давньої Русі на проблемах репрезентації влади та владних інститутів значно збільшило наші знання та сконструйовані уявлення про їх походження, типологію, встановлення та еволюцію розвитку. Попри стрімке зростання цього вельми перспективного напрямку, куди останнім часом надто часто потрапляє плуг історика, все ж доводиться зважати на те, що коло питань, пов'язаних з княжим родом, натомість, залишається у тіні цього захоплюючого історіографічного процесу. Особливо це стосується самих представників цього *corpus fratrum*, більша частина яких, на жаль, не згадується у „Повісті минулих літ” (далі – *ПВЛ*).

Серед них потрібно виокремити Сфенга, брата київського князя Володимира Святославича, особа якого після багатьох спроб її тлумачення залишається для нас такою ж далекою та невідомою як для її інформатора – візантійського історика Іоанна Скілиці. Подібно до інших „героїв” давньоруської історії (Ікмора, Сфенкела та Хрїзохіра¹) про Сфенга нам нічого не відомо із давньоруських літописів.

Таким чином, комплекс проблем, пов'язаних із вказаним казусом русько-візантійських взаємин початку XI ст., зводиться до всебічного текстологічного дослідження повідомлення „Синопису” („Огляду історії”) Іоанна Скілиці. Лише після цього можна буде перейти до часткового висвітлення ряду локальних питань, а саме: з'ясування соціального статусу Сфенга на Русі. Врешті до цього всього потрібно додати один мікросюжет про походження імені Сфенг.

Перейдемо одразу ж до самого тексту „Огляду історії” Іоанна Скілиці. Відомий вислів Карла Крумбаха про те, що в особі Скілиці ми маємо справу з „бездарним та напевно зовсім тупим візантійським хроністом”, не повинен вводити нас в оману. Після досліджень Йоахіма Турна, Вернера Цайбта та Кетрін Холмс² ракурс дослідження техніки наративу візантійського історика безповоротно змінився. Ця дослідницька практика насамперед показала, що праця Скілиці залишається незвичною „історією” наскрізно компілятивного характеру, а складним історіографічним твором, у якому механічне

копіювання значно поступалося творчій складовій. Поглянемо за лаштунки цієї складової, розглянувши фрагмент, що нас цікавить.

Так, Іоанн Скілиця писав про брата Володимира Святославича, так званого *Сфенга*, який допомагав у 1015/1016 р. разом із візантійським флотом придушити бунт проти імператорської влади у Херсоні в 1015/1016 р.: „Василевс (Василій II – О.Ф.), відправився до Константинополя, [й] у січні шість тисяч п'ятсот двадцять четвертого року відправив [свій] флот до Хозарії, на чолі з ерзархом Монгом, який був сином дуки Андроніка Ліда, та при допомозі Сфенга, брата Володимира – зятя імператора, підкорив країну, тому що її архонт Георгій Цула був захоплений при першому ж нападі”³.

Перш ніж перейти до аналізу та пояснення тексту варто накреслити штрихи навколо походження, часу створення та джерел „Огляду історії”. Іоанн Скілиця, який народився після 1040-х рр., почав писати свій твір після завершення своєї служби імператорам, за яку він був удостоєний високих звань куропалата та друнгарія вігли⁴. Приступаючи до написання твору, Іоанн, перш за все, мав на меті продовжити „Хроніку” Феодана, таким чином, відправною датою для нього став 811 р.⁵ Конструюючи власний текст близько 1085-1095 рр., Іоанн Скілиця помітив наведену розповідь наприкінці книги, присвяченої правлінню Василя II (978-1025). Відповідно значна віддаленість у часі від епохи Василя II потребувала від нього значних зусиль для пошуку достовірної інформації. Саме тому проблема походження наведеного фрагменту про Сфенга у тексті Скілиці набуває дуже важливого значення. Сформуємо питання наступним чином, а саме: звідки Іоанн Скілиця почерпнув інформацію про Сфенга?

У 1996 р. Нікос Панайотакіс висловив гіпотезу про те, що основним джерелом у написанні книги про царювання Василя та Константина була „Історія Василя” згаданого Скілицею Феодора із Севастії⁶. Проте Н.Панайотакес йде далі, стверджуючи, що „сліди” цієї історії можна побачити у цілому букеті хронік та житійних оповідок, наприклад, у Іоанна Зонари та „Чудесах Євгенія Трапезундського” Іоанна Ксифіліна⁷. Основні докази на користь своєї гіпотези автор вбачає в описі текстів повстань Варди Фоки та грузинській кампанії Василя II. Висновки Н.Панайотакеса отримали критичні відзиви Кетрін Холмс, яка вбачає недосконалість самого *методу* виокремлення „Історії” Феодора⁸. Втім, Холмс у більшій мірі не погоджується із периферією гіпотези Панайотакіса (відображення „Історії” у Зонари та Іоанна Ксифіліна), а не торкається її центру. Щодо центру, то знайдені „цеглини” історії Феодора заповнюють фундамент останніх фрагментів книги правління Василя та Константина Скілиці. Це змушує нас задуматися над тим, чи

розповідь про Хрїзохіра не читалася у творі Феодора?

Німецький візантиніст Петер Шрайнер висунув цікаве припущення про певну „руську” хроніку, з якої черпали відомості всі візантійські автори XI-XII ст., хоча конкретних доказів на користь вказаного припущення він не наводить⁹. Тому залишимо вказану гіпотезу поза рамками нашого дослідження. Запозичення цілих пасажів з „Історії” Феодора із Севастії щодо останніх років правління Василя вказує на поетапність включення даних відомостей у текст. На думку Пола Стефенсона, історія Скілиці була спочатку „організована тематично, а лише пізніше хронологічно”¹⁰. Це влучне зауваження добре пояснює, чому „хронологічні блоки”, тобто тематичні історії, розміщені у тексті під одним індиктом. Подібна ситуація й справді легко простежується у Скілиці.

Так, розповідь про Сфенга датована тим же індиктом що й повідомлення під 1022-1025 рр. про іншого невідомого родича Володимира Святославича – Хрїзохіра. Візантійський історик писав: „Коли померла на Русі сестра імператора, а раніше неї її чоловік Володимир, тоді Хрїзохір, якийсь родич померлого, захопивши з собою 800 чоловік й посадивши їх на кораблі, прийшов до Константинополя, ніби бажаючи вступити на найману службу. Але коли імператор наказав, щоб він склав зброю і лише у такому вигляді з’явився [до нього] на побачення, тоді він не захотів цього і пішов через Пропонтиду. Прибувши в Абідос і зіткнувшись з стратигом іншої Пропонтиди, який спостерігав за морським берегом, він легко його поборов і спустився до Лемноса. Тут (він та його спільники) були обдурені обіцянками і всі були перебиті флотом Кивиріотів і Давидом із Охриди, стратигом Самоса, і Никифором Кавасилою, дукою Солунським”¹¹.

Розповіді про Сфенга та Хрїзохіра, які займають, відповідно, 1015-1016 та 1022-1025 рр., повністю прив’язані в уяві Іоанна Скілиці до інших „руських подій”, а саме: до смерті княгині Анни, доньки Романа II. Інтерес Скілиці до території Русі у значній мірі формувався завдяки цьому шлюбу Володимира з Анною. Тому не зовсім вдалою виглядає перспектива розглядати всі ці події як такі, що відбулися саме в *один* час.

Більш вірогідно, зібрання окремих повідомлень про Русь (смерть Анни, смерть Володимира, допомога Сфенга та похід Хрїзохіра), викладених між 1015/1016 та 1022-1025 рр., може бути зеркалом роботи середньовічного історика над своїми джерелами. Розміщення текстових частин у наративі Скілиці відбувалося протягом щонайменше двох етапів. Якщо врахувати, що основна тематична сітка твору сформувалася в середині правління Алексія Комніна, то ймовірність того, що „Історія” Феодора й була тим джерелом, звідки Скілиця черпав повідомлення про Володимира,

Анну, Сфенга та Хрізохіра, є доволі високою. Залишається пояснити, яким чином розповідь про смерть Анни потрапила не до тексту про Сфенга, а до розповіді про Хрізохіра. Для цього зробимо короткий екскурс у проблему датування смерті „цесариці” Анни.

Попри зазначену універсальність праці Іоанна Скілиці, його інтерес до Русі переважно спонукали події, які безпосередньо стосувалися Анни. Втім, саме із особою сестри візантійського імператора Василя II та Константина VIII, жінкою Володимира Святославича, пов’язано цикл „загадкових” повідомлень Скілиці, які в історіографії переважно отримали статус „помилкових”¹².

Вперше Анна згадується в „Огляді історії” під 963 р.: „Владу його (Романа – О.Ф.) впадковують Василій та Константин, його діти, разом зі своєю матір’ю Феофано, після того, як за два дні до його смерті у нього народилася донька, яку назвали Анною”¹³.

На думку П.Шрайнера, пізніше розділену А.Поппе, Анна народилася 13 березня 963 р., за два дні, тобто 15 березня 963 р., до смерті її батька Романа. Цікавий та змістовний огляд візантійського періоду життя Анни, зроблений А.Поппе, звільняє нас від його наведення. Тому одразу ж перейдемо до хрестоматійно відомого повідомлення про умови шлюбу між Володимиром та Анною: „бо ж він [Василій] прикликав їх (росів – О.Ф.) в якості союзників, а їх князя Володимира зробив зятем, [чоловіком] своєї сестри Анни”¹⁴.

Наступна згадка про Анну є вже в наведеному описі походу Хрізохіра. Нагадаємо, що візантійський магістр та колишній друнгарій вігли писав, що Анна померла *пізніше* від свого чоловіка Володимира. Враховуючи що нам напевно відомо, що Володимир помер 15 липня 1015 р. за *ЛВЛ*⁵, то смерть Анни, таким чином, за Скілицею, відбулася значно пізніше. Як ми вже з’ясували, розташування різних історичних подій в одному хронологічному блоці є доволі характерною ознакою для візантійського історика. Тому смерть Анни в „Огляді історії” не потрібно розмішувати винятково між 1022 та 1025 рр., як це прийнято в історіографії. Натомість смерть Анни, за Скілицею, слід обмежити в проміжку від 1015 до 1022 р. Однак, існує ще відома дата смерті Анни у *ЛВЛ* під 1011 р. (?), яку не так легко піддати сумніву.

Ця хронологічна несумісність по-різному оцінювалася в історіографії. У переважній більшості повідомленню Скілиці відмовляли у довірі. Так, П.Шрайнер вказував: „Помилки у цьому повідомленні показують, наскільки неточна інформація приходила із Русі до візантійців. Бо ж, згідно літопису Нестора, Анна померла вже у 1011 р., а її чоловік, навпаки, після неї в 1015 р.”¹⁶

Більш колоритну картину змалював А.Поппе. На його думку,

„багрянородна Анна вийшла заміж за 30-33 літнього Володимира влітку 988 р. на 26-році життя та померла в 1011 р., як повідомляє ПВЛ. Із повідомлення Титмара слідує, що у 1018 р. у палацовому, тобто Десятинному храмі разом з Володимиром покоїлась його царська дружина. Пізніше повідомлення Скілиці, що Анна померла після смерті свого чоловіка не може бути визнано достовірним. Щодо ПВЛ, то польський історик стверджував, що ця „коротка записка вказує на її сучасний характер”¹⁷.

Настільки нам відомо, лише А.П.Каждан виступив на підтримку твердження Скілиці, що Анна померла пізніше за свого чоловіка. „Київський літопис (саме так! – О.Ф.) розміщує свідчення навколо Анни у лакуні між 997 та 1014 р., що були заповнені п’ятьма повідомленнями про смерть князів та однією нотою про перенесення мощів, – пише А.П.Каждан, – то чи можемо ми бути впевнені що ці дані є оригінальними?”¹⁸

Висновки А.П.Каждана були критично розглянуті А.В.Назаренком. Пожуривши А.П.Каждана за те, що він „супроти чіткому датуванню смерті Анни у ПВЛ надає перевагу свідченню Скілиці, нібито Анна померла вже по смерті чоловіка”, А.В.Назаренко вбачає в даних Скілиці суцільну помилковість. Так, він пише: „Свідчення Скілиці про давньоруських князів XI ст. дуже заплутані, достатньо вказати на помилкове повідомлення про смерть в 1036 р. Мстислава Володимировича, де покійником представлений також і Ярослав, а київський „стіл” відданий якомусь „Зиниславу”, який не піддається ідентифікації”¹⁹. Залишається додати, що для А.В.Назаренка „лапідарність записів Повісті від початку XI ст. про смерть членів князівського дому, яка здається А.П. Каждану підозрілою, навпаки, дозволяє думати, що ми маємо справу з виписками із княжого помянника (як пропонував вже А.А.Шахматов), що, природно, підсилює їх достовірність”²⁰.

Розглянемо запис про смерть Анни у „княжому помяннику” ПВЛ. Вказаній структурній частині відповідає цикл річних статей. Починаючи з 6506 р. (998/999 р.) у ПВЛ викладено 17 річних статей, в 5-ти з яких міститься запис про смерть когось із представників княжого роду.

998 (6506)

999 (6507)

1000 (6508). В лето 6508. Преставис(я) Мальфридь. в се же лето преставис(я) и Рогънедь мати Ярославл(я)

1001 (6509). В лето 6508. Преставис(я) Изяславъ отець Брячиславль синь Володимерь.

1002 (6510).

1003 (6511) В лето 6511. Преставис(я) Всеславъ синь Изяславъ

внукъ Володимерь.

1004 (6512)

1005 (6513)

1006. (6514)

1007. (6515) В лето 6515. Пренесени св(я)тии в св(я)тую

Богородицю

1008 6516)

1009. (6517)

1010 (6518)

1011 (6519). В лето 6519. Преставис(я) цесарица Володимера

Анна.

1012 (6520)

1013 (6521)

1014 (6522)²¹

Враховуючи, що традиція *memoria* була розпочата при Десятинному храмі св. Богородиці, за А.А.Шахматовим, після 1039 р., точніше вказаних записів не було в гіпотетичному Київському зводі 1039 р. Втім, чи існували самі записи при храмі до 1039 р.? Чи були вони датовані? А.А.Шахматов вважав, що записи пройшли певне коментування, коли пам'ять про більшість зафіксованих осіб вже була затерта²². Це коментування зводилося в основному до позначення походження: Рогънедь мати Ярославля, Изяславъ отець Брячиславль синь Володимерь, Всеславъ синь Изяславъ внукъ Володимерь та цесарица Володимера Анна.

Поминання імен при храмі потребувало вже згодом їх *пояснення*. В Новгородському Першому літопису зафіксована звична форма цього поминання: „Преставися раба божиа Анна, цесарица Володимиря”²³. Виключення „раба божиа” у *ПВЛ* являє собою ще один елемент редагування.

„Княжий помяник” заповнює останні п'ятнадцять років (999-1014 рр.) правління Володимира. Починаючи від 1003 (6511) р., частота записів стає почерговою: один на чотири роки. Вказаний цикл повторюється ще два рази. Таким чином, автор *ПВЛ* „розтягує” хронологічну сітку, де дані „пом'яника” займають лише інформативну роль. Врешті, 17 незаповнених років (доволі символічне число як на *ПВЛ*) розбивається на 5 записів. Тому велика ймовірність того, що останні записи розміщені від 6511 р. до 6522 р. лише „вписані” у хронологічну сітку. Тому, на наш погляд, передчасно оцінювати запис про смерть Анни за *ПВЛ* обов'язково під 1011 р.

Сучасник вказаних подій – Тітмар Мерзебурзький записав про Володимира та Анну: „Похоронили його у великому місті Києві, в церкві Христового мученика та папи Климента, разом з названою його

жінкою; гроби їх стоять посередині храму”²⁴. Відомості про події в Києві стали доступними для Тітмара лише після вступу Болеслава до Києва. Тому із вказаного повідомлення важко визначити, хто помер раніше: Володимир чи Анна. Враховуючи використання Іоанном означення „одразу ж”, для нього Анна померла одразу ж після смерті Володимира. Одним із найбільш незручних аргументів для повідомлення Скілиці була подальша згадка Тітмара про так звану *noverca Regis*.

Так, А.В.Назаренко справедливо вважає, що „згадувана тут *вдова* Володимира не могла бути Анною, про захоронення якої разом з чоловіком хроніст повідомляє в іншому місці”²⁵. Втім, Анджей Поппе у 1996 р. висунув нову цікаву гіпотезу, основний зміст якої полягає в тому, що *noverca* – це мачуха Ярослава. Він писав: „*Noverca* згадувана у Тітмара два рази. При торжественному вступі Святополка та Болеслава у Київ були присутні *noverca regis predicti, uxor et VIII sorores eiusdem*, тобто Ярослава (кн.VIII,32), потім повідомляє, що Болеслав відіслав архієпископа київського в Новгород до Ярослава, пропонуючи взамін свою доньку (дружину Святополка) Ярославову жінку з „*noverкою*” та сестрами. Якщо би ця *noverca* була останньою жінкою Володимира... її заложництво навряд чи можна пояснити. Зв’язування цієї „*noverки*” з Ярославом та його жінкою, дозволяє зробити висновок, що в цьому випадку мається на увазі не мачуха Ярослава та інших синів Володимира, а його теща”²⁶.

Прийнявши цілком вірогідну гіпотезу А.Поппе, проблема другого шлюбу Володимира зникає сама по собі. Таким чином, простір для „подовження” життя Анни знову відкривається. Враховуючи те, що інформатори Тітмара бачили (слід думати не з чужих слів) саркофаги Анни та Володимира, то дату їх споглядання, на наш погляд, слід відраховувати з 1015 по 1018 рр. Можна лише дуже обережно припускати, що звістка про смерть Анни надійшла до Візантії пізно й, скоріш за все, після 1018 р. Що, зрозуміло, й унеможливило її включення до історії зі Сфенгом.

Повертаючись до останнього, припустимо, що допомога Сфенга Візантії відбулася вже *після* смерті князя Володимира Святославича, що дозволяє пов’язати її із складною ситуацією на Русі у той час – боротьбою за владу, яка розгорнулася між всіма синами Володимира Святого. Чи був Сфенг тим представником княжого роду, якому вже у першій чверті XI ст. не знайшлося місця на Русі? Щоб дати відповідь на це питання, потрібно проаналізувати згадки про княжий рід у Іоанна Скілиці.

Навіть після простого спостереження не важко визначити, що давньоруський княжий рід часто згадується в „Огляді історії”. Одним із „героїв” руських справ Імперії виступав князь Святослав, якому Скілиця приділив чимало місця в своєму творі²⁷. Його сину

Володимир та іншим давньоруським князям „пошастило” значно менше²⁸. Все, що ми про нього знаємо з тексту Скілиці та його пізніших компіляторів, насамперед, Георгія Кедріна, це те, що за нього видали сестру імператорів Анну та особливо час їх смерті. Аналогічний „слід” залишають по собі й сини Володимира²⁹.

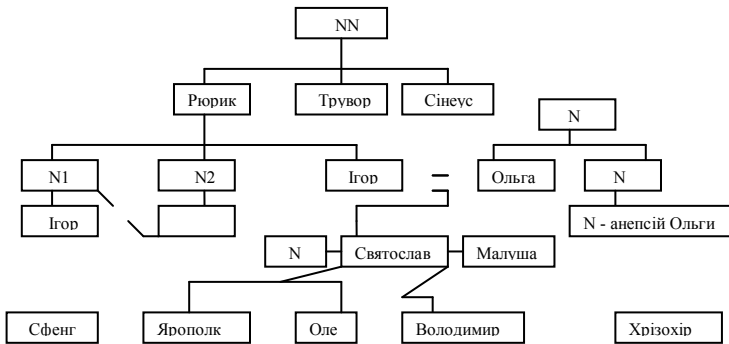
Для позначення княжого роду на Русі Іоанн Скілиця вживає – συγγένεια („рідня, родина, рід”). Звідти особлива назва для Хрізохіра – συγγενής („родич”), хоча не можна повністю виключати й інше, хоча значно рідше у вживанні – „одноплемінник” (земляк)³⁰.

Хрещення Володимира зробило його зятем (γαμβρός) Володимира та, скоріш за все, підвищило його статус у візантійській ієрархії до брата (ἀδελφός). Правда, останнє значення для Володимира присутнє лише у праці Георгія Кедріна, компілятора Скілиці, який з позиції свого часу (середини XII ст.) вважав за потрібне надати Володимирі саме такий титул³¹. Втім, навіть перше – зять (γαμβρός) було надто помітним, щоб зважати на його „родичів”. Саме таким був Сфенг (Σφέγγου / Σφεγγ/ Σφέγγος), брат Володимира (ἀδελφός). Встановлення родинного зв’язку за принципом γαμβρός – ἀδελφός – συγγενής, вказує на особливий статус Сфенга у княжому роді. Важко визначити, чи „брат” у цьому розумінні може бути представником по прямій лінії. Куди ймовірніше, що Сфенг був одним із численних нащадків бокових гілок княжого роду. Інший, не менш ймовірний варіант це те, що він міг виступати як особа пов’язана з княжим родом. Тобто у даному випадку коло родичів не охоплює лише вузьку частину давньоруської знаті, а торкається проблеми її династичних зв’язків.

Розглянемо першу із можливостей. Найлегше це зробити за допомогою *ПВЛ*. Княжий рід в уяві автора/ів *ПВЛ* й був власне тим, що у модерні часи назвуть державою. Будь-які альтернативні „роди”, на кшталт вже легітимізованих Рогволода та Тура, залишились поза історичною пам’яттю, не без допомоги корпорації „від роду руського”³². У нашому розпорядженні знаходиться практично повний перелік представників „всякого княжжя” – княжого роду, зафіксований у договорі київського князя Ігоря з імператорами Романом та Константином від 944 (945) р. Враховуючи немалу кількість членів роду (22-25 осіб), О.П.Толочко писав, що „подібної „потужності” рід набуває вже у третьому поколінні”³³. Бо ж з тексту договору напевно відомо про двох племінників (?) князя Ігоря: „Слуды Игоревъ . нетии Игоревъ” та „Прастѣнь Якунь . нети Игоревъ”³⁴.

У Кн. II, 15 „*De Cerimoniis*” вміщені протоколи прийомів княгині Ольги у Константинополі, де неодноразово згадується племінник княгині³⁵, якого, на наш погляд, не слід пов’язувати з вже згадуваними Ігорем та Якуном (див. табл. 1.).

Табл. 1.

Виводити Сфенга із кола цих бокових гілок княжого роду теоретично можливо, але не варто забувати що вживання імені Сфенг не прослідковується у іменослов'ї давньоруських князів. Ключем для відкриття дверей таємничості імені Сфенг може бути інше повідомлення Іонна Скілиці, вміщене у його творі під 1036 р.: „Після того як померли архонти (князі) Русі Несіслав та Ієрослав, був обраний правити на Русі їх родич Зініслав”³⁶. (У одному з списків [U, за позначенням І. Турна] – *Vindobonensis Hist. Gr. 74.*: Νεστιλάβος, ‘Ιεροσλάβος, Ζινίσλαβος.)³⁷. Скилиця тут дійсно помиляється коли пише, що київський князь Ярослав (Ιεροσθλάβος) помер в 1036 р.

О.Й. Прицак спробував „виправити” цю помилку у власному перекладі: „Архонти Роса Носістлавос (Мстислав) та Зініславос (Станіслав) померли, а брат померлого Йєрослобос почав правити Росами”³⁸. Для М.В.Бібікова ці архонти „не підлягають очевидній ідентифікації”³⁹. Натомість Д.Каштанов, критикуючи М.В.Бібікова, пише, що „для очевидного ототожнення потрібно було просто заглянути у *ПВЛ* та прочитати про смерть брата Ярослава Мудрого Мстислава, який і є „Несіслав”. Для порівняння можна привести варіант імені „Мстислав” з печаті, щоб констатувати, що передавання цього слов’янського імені у Скілиці ближче до його стандартної грецької адаптації. Інша справа, що візантійський автор повідомив про смерть обох князів – Мстислава та Ярослава”⁴⁰. Гіпотеза О.Й. Прицака, що Зініславом був Станіслав потребує критичного ставлення. Важливо показати, що συγγενής, як і раніше вживається й до Зініслава. Таке співпадання може лише свідчити про те, що воно позначало, скоріш за все, не будь-якого представника княжого роду, але, напевно, було відповідником чи синонімом до „архонта”.

Таким чином, проблема походження Сфенга набуває нового змісту. Розглянемо спроби ідентифікації Сфенга у історіографії. Англійські дослідники Дж.Шепард та С.Франклін ототожнюють Сфенга із Мстиславом, сином Володимира Святого⁴¹. Ця гіпотеза нічим не підкріплена і заслужила критичного відзиву П.П.Толочка, який справедливо зазначав, що „переконливих аргументів на користь саме такої версії у нас немає”⁴². Втім, Г.Г.Літаврін обережно підтримав гіпотезу Дж.Шепарда⁴³. Однак достатньо проаналізувати грецьку транслітерацію імені Мстислав (Μεσισθλάβος), щоб зробити висновок, що Σφέγγ скоріш за все є відповідником наступних давньоруських імен як *Святослав*, *Святополк* та ін. Тому особа вбитого Святополком, який пізніше Святослава, *сина* Володимира, біля горh Оугорської⁴⁴, на наш погляд, становить певний інтерес у контексті даного повідомлення.

Враховуючи неточність хронологічної сітки *ПВЛ* щодо боротьби після смерті Володимира, вбивство Святослава цілком могло мати місце після його допомоги візантійському імператору. Практично єдине, що заважає ототожнити Святослава зі Сфенгом, це вживання Скілицею щодо Сфенгла – „брат” Володимира, коли натомість Святослав був сином останнього. Тому вказане припущення доведеться відкинути.

Залишається розглянути другу можливість – династичні зв’язки давньоруських князів. Особливу увагу тут привертають взаємини давньоруського княжого роду з родиною ярлів Хладіру (Норвегія). З *ПВЛ* відомо про найбільш яскравого представника цієї знатної сім’ї у „світі вікінгів” – Якуна, „князя варязького”⁴⁵, який дуже активно допомагав Ярославу у боротьбі за Київ проти вищезгаданого Мстислава. Ця допомога ґрунтувалася на добрих взаєминах між двома знатними родами, які часто скріплювалися шлюбами. Про один з них напевно відомо із скандинавських саг, а саме про одруження новгородського князя Ярослава Володимировича з Інгігердою, донькою конунга Швеції Олава Шведського (Шьотконунга)⁴⁶. Цікаво, що з іншою донькою шведського конунга Хольмфрід, одружився Свейн, ярл Хладіру та правитель Норвегії у 1000-1015 рр. Єдине, що про нього відомо після 1015 р., це те, що був у поході на Русі, де й загинув у 1016 р.⁴⁷.

Одразу ж привертає увагу певна хронологічна синхронність діянь Свейна та Сфенга, що підкріплюється практично тотожними іменами. В залежності від початкового Σφέγγου / Σφεγγ/ Σφέγγος, це може дати давньоскандинавське Sveinki чи реконструйоване *Sveinkell⁴⁸, що тотожно згадуваному у русько-візантійському договорі київського князя Ігоря імені Свень (Sveinn)⁴⁹. Таким чином, якщо наші філологічні аргументи витримують критику, то тоді можна обережно припустити про можливість ототожнення, згадуваного Скілицею зі Свейном Сфенга зі свейном, ярлом Хладіру.

Примітки:

¹Leonis Diaconis Caloensis Historiae libri decem / Ed. C.B.Hasii. – Bonnae, 1829. – P. 135.4; Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum / Ed. I. Thurn. Berlin - New York, 1973. – P. 354.88-95.

²Thurn I. Ioannis Scylitzae, Autor und Werk / Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum / Ed. I. Thurn. – Berlin - New York, 1973. – P. V-X; Seibt W. Ioannes Skylitzes: Zur Person des Chronisten // Jahrbuch der Österreichischer Byzantinistik. – 1976. – V.25. – P.81-6; Holmes C. Basil II and the Governance of Empire (976-1025). – Oxford, 2005. P. 91-96.

³Ioannis Scylitzae. – P. 354.88-95.

⁴Kazhdan A. John Skylitzes // Oxford Dictionary of Byzantium (далі – ODB). – Oxford, 1991. –Vol. 3. – Col. 1914-1915.

⁵Holmes C. Basil II and the Governance of Empire. – P. 95.

⁶Panagiotakes N. Fragments of a Lost Eleventh-Century Byzantine Historical Work // Philhellen. Studies in Honour of Robert Browning / Ed. E.Jeffreys. – London, 1996. – P. 321-57.

⁷Ioannis Zonarae Epitome Historiarum libri XIII usque ad XVIII / Ed. Th. Buttner-Wobst. – Bonn, 1897; The Hagiographic dossier of St. Eugenios of Trebizond in Codex Athos Dionysiou 154 / Ed. J.O.Rosenqist. – Uppsala, 1996.

⁸Holmes C. Basil II and the Governance of Empire. – P. 96. Докладніше див. Holmes C. Byzantine historians at the periphery // Proceedings of the 21st International Congress of Byzantine Studies. London, 21-26 August 2006. – Aldershot, 2006. – Vol.II. – P.V.1. – Historiography and Chronography. – P.235-241.

⁹Шрайнер П. Miscellanea Byzantino-Russica // Византийский временник. – М.1991. – Т.52. – С. 151-161.

¹⁰Stephenson P. Рец.: Catherine Holmes, “Basil II and the Governance of Empire (976-1025)” (Oxford, 2005) // Byzantinische Zeitschrift. – 2007. – Bd.100/1. – P. 218-223.

¹¹Ioannis Scylitzae. – P. 367.72.-368.81.

¹²Литаврин Г.Г. Византия, Болгария, Древняя Русь. – СПб.,2000. – С.216-217.

¹³Ioannis Scylitzae. – P. 254.37-39.

¹⁴Там само. – P. 336.89-90.

¹⁵Полное собрание русских летописей. – Т.2. Ипатьевская летопись. – М.,2001. – Стб. 114-115.

¹⁶Шрайнер П. Miscellanea Byzantino-Russica. – С. 151-155.

¹⁷Поппэ А. Феофана новгородская // Новгородский исторический сборник. – СПб.,1997. – Вып. 6. – С. 102-120.

¹⁸Kazhdan A. Rus'- Byzantine princely marriages in the eleventh and twelfth centuries // Proceedings of the International Congress Commemorating the

Перечитуючи Іоанна Скілицю: хто був Сфенг - брат Володимира Святого?

Millenium of Christianity in Rus'-Ukraine / Ed. O. Pritsak. – Cambridge (Mass.). – 1990. – (Harvard Ukrainian Studies. – Vol.12-13. – 1988-1989). – P. 414-429.

¹⁹Назаренко А. Рец.: Proceedings of the International Congress Commemorating the Millenium of Christianity in Rus'-Ukraine (HUS. V. 12/13. 1988-1989) // Отечественная история. – 1992. – №4. – С.122-126.

²⁰Там само. – С. 125-126.

²¹Ипатьевская летопись. – М.,2001. – Стб. 114-115.

²²Шахматов А. Разыскания о русских летописях. – М., 2001. (перше видання - СПб., 1908). – С. 121-122.

²³Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. – М.-Л.,1950. – л.74 об.

²⁴Титмар Мерзебургский. Хроника. В 8 кн. / Пер. с лат. И.В. Дьяконова. – М., 2005. – VII.72.

²⁵Назаренко А. Рец.: Proceedings of the International Congress. – С. 126.

²⁶Поппэ А. Феофана новгородская. - С.113-114.

²⁷Ioannis Scylitzae. – P. 276-277, 287-291, 294-303, 304-310.

²⁸Там само. – P. 254.37-39; 336.89-90.

²⁹Там само. – P. 399. 13-15.

³⁰Sophocles E. Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods. – Hildesheim-New York,1992.

³¹Ioannis Scylitzae. – P. 254.37-39; 336.89-90.

³²Толочко П., Толочко О. Київська Русь. – К.,1998. – („Україна кризь віки”. Т.4). – С. 73-74.

³³Там само. – С. 73-74.

³⁴Ипатьевская летопись. – М.,2001. – Стб. 35.

³⁵Featherstone M. ΔΙ' ΕΝΔΕΙΞΙΝ: Display in Court Ceremonial (De Cerimoniis II, 15) // The Material and the Ideal: Essays in Mediaeval Art and Archaeology in Honour of Jean-Michel Spieser / Ed. A. Cutler, et A. Papaconstantinou. – Leiden, 2008. – P. 111-112.

³⁶Ioannis Scylitzae. – P. 399. 13-15

³⁷Там само. – P. 399.

³⁸Пріцак О.Й. Походження Русі. Т.ІІ. Стародавні скандинавські саги і стара Скандинавія. – К., 2003. – С. 919.

³⁹Бибиков М.В. Byzantinorossica. Свод византийских свидетельств о Руси. – М., 2004. – С. 436.

⁴⁰Каштанов Д. Marginalia Byzantinorossica о византийско-русских связях в трактовке М.В.Бибикова // Scrinium. – 2006. – Т. II. – С. 361.

⁴¹Franklin S.,Shepard J. The Emergence of Rus 750-1200. – Cambridge, 1996. – P. 200-201.

⁴²Толочко П.П. Ярослав і Мстислав Володимировичі // Дружинні старожитності Центрально-Східної Європи VIII-XI ст. Матеріали Міжнародного польового археологічного семінару. (Чернігів-Шестовиця

17-20 липня 2003 р.). – Чернівці, 2003. – С. 157-163.

⁴³Литаврин Г.Г. Византия, Болгария, Древняя Русь. – С. 216-217.

⁴⁴Ипатьевская летопись. – Стб. 126.

⁴⁵Там само. – Стб. 135.

⁴⁶Таттр про Еймунда, сина Грінга // Прицак О.Й. Походження Русі. Т.ІІ. – С. 164-171.

⁴⁷Михеев С.М. Варяжские князья Якун, Африкан и Шимон: Литературные сюжеты, трансформация имен и исторический контекст // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. - 2008. – №2 (32). - С. 27-33.

⁴⁸Jesch J. Ships and Men in the Late Viking Age: Vocabulary of Runic Inscriptions and Scaldic Verse. – Woodbridge, 2001 – P. 99.

⁴⁹Ипатьевская летопись. – Стб. 35.

Александр Филипчук

**Перечитывая Иоанна Скилицу:
кто был Сфенг, брат Владимира Святого?**

Стаття пропонує дослідження одного з найменш досліджених аспектів відносин Русі та Візантії. Головна задача роботи полягає в поясненні та аналізі свідчення про Сфенга в «Обзорі історії» Іоанна Скилиці. Автор приходять до висновку, що Сфенг був норвежським ярлом і одним з багатьох родичів князя Володимира.

Alexander Fylypchuk

**Re-reading of Ioannis Scylitzae:
who was Sveinn, brother of St. Vladimir?**

This article presents an investigation one of the unexplored aspects of relations between Rus' and Byzantine. The aim of this work is to analyze and explain these mentions about Sveinn in "Synopsis Historiarum" of John Skylitzes. The author comes to conclusion that Sveinn was Norwegian jarl and one of the many relatives of Prince Vladimir.

Надійшла до редколегії 27.04.2009.